

UNIVERSITY OF MUMBAI

**Revised Syllabus for the T.Y.B.A.
in the subject of
Rural Development**

Program: T.Y.B.A.

**Course: Rural Development Paper
No. IV to IX**

Semester V and VI

As per Choice Based Credit System

with effect from the academic year 2018–2019)

**Revised Syllabus for the T.Y.B.A.
in the subject of
Rural Development**

Program: T.Y.B.A.

Course: Rural Development Paper No. IV to IX

Semester V and VI

(As per Choice Based Credit System)

(With effect from the academic year 2018–2019)

Course Code:

Paper No	Name of the course	Semester	Paper Code
IV	Agriculture and its Significance in Rural Development	V	UARD 501
		VI	UARD 601
V	Rural Marketing and Finance	V	UARD 502
		VI	UARD 602
VI	Applied Agriculture	V	UARD 503
		VI	UARD 603
VII	Rural Resource Management	V	UARD 504
		VI	UARD 604
VIII	Emerging Issues in Rural Development	V	UARD 505
		VI	UARD 605
IX	Social Work for Rural Development	V	UARD 506
		VI	UARD 606

Syllabus for the T.Y.B.A.

Program: B.A.

Course: Rural Development Paper No. IV to IX

1. Syllabus as per Choice Based Credit System.

1 Name of the Program: -	B.A.
2 Course Code: -	Given Separately
3 Course Title: -	Rural Development
4 Semester wise Course Contents: -	Yes
5 References and additional references: -	Yes see the syllabus
6 Credit structure: -	3 Credits per Sem.
7 No. of lectures per Unit: -	15 (45 lectures per Sem.)
8 No. of lectures per week / semester :	4 /3 Lectures per week
9- Scheme of Examination :-	Yes - (Submitted)
10- Special notes, if any :-	No
11- Eligibility, if any :-	As per University rules
12- Fee Structure :-	As per University rules
13-Special Ordinances/Resolutions, if any: -	As per decided in the Academic Council

TYBA PAPER NO- IV

Agriculture and its Significance in Rural Development

Course Code: UARD 501

Semester- V

Course objectives:

- 1) To Study the Concepts and importance of agriculture in Rural Development.**
- 2) To Study the Significance of inputs for increasing the agricultural production.**
- 3) To understand modern trends and techniques in agriculture.**
- 4) To study the importance of Farm Business Management.**
- 5) To understand the role and significance of agricultural universities in Education, Research and Extension Education.**

Unit-1: Agriculture

- a) Definition – History - Nature- Feature of Agriculture.
- b) Scope and Role of Agriculture in Indian Economy.
- c) Agricultural productivity – Concept, Causes of low productivity –consequences - measures

Unit-2: Land

- a) Constituents of Land and its Natural characteristics and types of Soil.
- b) Soil Erosion- types - Causes, consequences- Remedial measures.
- c) Soil Testing- Need, Importance in Agriculture.

Unit-3: Significance of Inputs in Agriculture.

- a) Seeds - Traditional and Non Traditional and its Importance
- b) Types of Fertilizers and Pesticides, its Importance and Consequences
- c) Agricultural Equipments- Traditional and Non Traditional

Unit-4: Farm Business Management

- a) Meaning, Objectives and Nature
- b) Principles of Farm Business Management.
- c) Factors of Agricultural Production.

Note 1: Semester No V will carry 100 marks Question Paper

2. Duration of the Paper will be 3 hours

TYBA PAPER NO- IV

Agriculture and its Significance in Rural Development

Course Code: UARD 601

Semester – VI

Unit-5: Review of Agricultural Policies

- a) Green Revolution- Concept, Principles, Consequences and evaluation
- b) Green Revolution Pre and Post(1950-65 and 1966-onwards)
- c) In the era of Liberalization Policy 1991 and onwards.

Unit-6: Agricultural Education Extension and Research

- a) Role of Indian Council of Agriculture and Research (ICAR)
- b) Role of Agricultural Universities and Krishi Vigyan Kendras (KVK)
- c) Structure and Functions of Department of Agriculture – Govt. of Maharashtra

Unit- 7: Recent Trends in Agriculture

- a) Sustainable Agriculture
- b) Organic Farming
- c) Green House and Tissue Culture

Unit-8: Agricultural Related Activities.

- a) Group Farming - Concept, and importance
- b) Food and fruit processing Industries- Nature and importance.
- c) Women participation in Agricultural Sector.

Note: 1. Semester No VI will carry 70 marks Question Paper.

2. Duration of the Paper will be 3 hours.

Paper IV

Field Work (Any Three)

1. Visit to Agricultural Universities/ KVK.
2. Visit to Green House or tissue culture laboratory.
3. Interaction with Progressive Farmers / Group farming.
4. Visit to Govt. of Maharashtra Agricultural Department and write and report on any program.
5. Visit to Agro based industries.
6. Visit to Organic Farm.

पेपर क्रमांक चार
सत्र - पाच
शेती आणि शेतीचे ग्रामीण विकासातील महत्व
(कोड- ५०१)

अभ्यासक्रमाचे उद्देश-

१. शेती व्यवसायाची संकल्पना व या व्यवसायाचे ग्रामीण विकासातील महत्व समजून घेणे.
२. शेती उत्पादनात वाढ करण्यासाठी कृषी आदानांचे महत्व समजून घेणे.
३. शेतीमधील आधुनिक उपक्रम व तंत्रज्ञान समजून घेणे.
४. कृषी व्यवसाय व्यवस्थापनाचे महत्व अभ्यासणे.
५. कृषी विद्यापीठाचे शिक्षण, संशोधन व विस्तार शिक्षणातील भूमिका व महत्व समजून घेणे.

घटक- १) शेती

१. व्याख्या- इतिहास- स्वरूप- शेतीची वैशिष्ट्ये
२. भारतीय अर्थव्यवस्थेत शेतीची व्याप्ती व भूमिका
३. कृषी उत्पादकता - संकल्पना, अल्प कृषी उत्पादकतेची कारणे - परिणाम -उपाययोजना

घटक- २) जमीन

१. जमिनीचे घटक, नैसर्गिक गुण वैशिष्ट्ये आणि मृदा प्रकार
२. जमिनीची धूप- प्रकार- कारणे- परिणाम- प्रतिबंधात्मक उपाय
३. माती परीक्षण- गरज- शेतीतील महत्व

घटक- ३) शेतीतील आदानांचे महत्व

१. बी-बियाणे- पारंपारिक व अपारंपरिक आणि त्यांचे महत्व
२. खते व कीटकनाशकांचे प्रकार- महत्व व परिणाम
३. शेतीची अवजारे- पारंपारिक व अपारंपरिक

घटक- ४) कृषी व्यवसाय व्यवस्थापन

१. कृषी व्यवसाय व्यवस्थापन - अर्थ, उद्देश, स्वरूप.
२. कृषी व्यवसाय व्यवस्थापनाची तत्वे.
३. कृषी उत्पादनाचे घटक

शेती आणि शेतीचे ग्रामीण विकासातील महत्त्व

पेपर क्रमांक चार

सत्र - सहा

विषय कोड- ६०१

घटक- ५) कृषी धोरणांचा आढावा

- 1) हरितक्रांती- संकल्पना, तत्वे, परिणाम आणि मुल्यमापन
- 2) हरितक्रांती पूर्व कालखंड (१९५०-६५) व हरितक्रांती नंतरचा कालखंड (१९६६-१९९०)
- 3) उदारीकरणाच्या नंतरचा कालखंड (१९९१ च्या नंतरचा कालखंड)

घटक- ६) कृषी शिक्षण, विस्तार व संशोधन

- 1) भारतीय कृषी अनुसंधान परिषदेची भूमिका (ICAR)
- 2) कृषी विद्यापीठे आणि कृषी विज्ञान केंद्र भूमिका
- 3) महाराष्ट्र शासन कृषी विभाग- रचना व कार्य

घटक- ७) शेतीतील नाविन्यपूर्ण उपक्रम

- 1) चिरस्थायी शेती
- 2) सेंद्रिय शेती
- 3) हरितगृह व उतीसंवर्धन

घटक- ८) कृषी संबंधित उपक्रम

- 1) गट शेती- संकल्पना आणि महत्त्व
- 2) अन्न व फळ प्रक्रिया उद्योग- स्वरूप व महत्त्व
- 3) शेती क्षेत्रात महिलांचा सहभाग

क्षेत्रीय कार्य (कोणतेही तीन)

- 1) कृषी विद्यापीठ / कृषी विज्ञान केंद्राला भेट.
- 2) हरितगृह किंवा उतीसंवर्धन प्रयोगशाळेस भेट.
- 3) प्रगतशील शेतकऱ्यास / गटशेती प्रकल्पास भेट.
- 4) महाराष्ट्र शासनाच्या कृषी विभागाला भेट देऊन कृषी विभागाच्या कोणत्याही एका कार्यक्रमाचा वृत्तांत लिहिणे.
- 5) कृषी प्रक्रिया उद्योगास भेट.
- 6) सेंद्रिय शेतीस भेट.

संदर्भसूची-

- 1) डॉ. जी.एन. झामरे ,भारतीय अर्थव्यवस्था विकास व पर्यावरण अर्थशास्त्र,पिंपळापुरे आणि कं. पब्लीकेशन, नागपूर.
- 2) डॉ. गंगाधर कायंदे - पाटील, शेतीचे अर्थशास्त्र , चैतन्य पब्लिकेशन्स ,नासिक -१३
- 3) यशवंत पंडितराव , भारतातील ग्रामीण औद्योगिकीकरण
- 4) डॉ. जी.एन. झामरे ,भारतीय अर्थशास्त्र , पिंपळापुरे आणि कं. पब्लीकेशन, नागपूर.
- 5) डॉ. वसुधा पुरोहित - खांदेवाले , भारतीय अर्थव्यवस्था, विद्या बुक्स पब्लिकेशन , औरंगाबाद.
- 6) डॉ. सुखदेव खंदारे, एज्युकेशन भारतीय अर्थव्यवस्था, एज्युकेशनल पब्लिकेशन डॉ. देसाई, डॉ. निर्मल भालेराव , कृषी अर्थशास्त्र आणि भारतातील शेती व्यवसाय, निराली प्रकाशन
- 1) Dantawala : Indian Agriculture development si, independence, oxford and IHB Publishing contd...
- 2) Mamoria.c.bandTripathi B.B.: Agricultural problem KitabMahal (1991)
- 3) Mishra and Puri Indian Economy Himalaya Publishing House (1998)
- 4) Plans for Reclamation of waste lands Publications and Information's Directorate New Delhi (1994)
- 5) Talari J.M. Naik V.G and Jalgaonkar.V.N. Introduction to Agriculture economics Agriculture Business Management
- 6) Agarwal A.N.- Indian Economy, Problems of development and Planning
- 7) Achray S.S. and AgarwalN.L Agriculture marketing in India
- 8) RuddarDutta, Sdhram K.P.M Indian Economy .S.Chandand Company Limited, New Delhi- 110055.
- 9) Economic of Farm Production and Management

TYBA- PAPER NO- V
Rural Marketing and Finance
SEMESTER- V
Subject Code: UARD -502

Course Objectives:

- 1) The course aims to familiarize the students with the basic concepts of Marketing.
- 2) Aware the students regarding nature of the Rural Consumers and rural credit.
- 3) Knowledge of marketing of agricultural produce.

Unit-1) Rural Marketing

- 1) Concept and characteristics of rural marketing.
- 2) Scope and significance of rural marketing.
- 3) Problems of Rural Marketing and Remedial measures.

Unit-2) Agriculture Marketing

- 1) Concept, Nature and types of Agricultural Marketing
- 2) Functions of Agricultural Marketing
- 3) Significance of Agricultural Marketing in Rural Development.

Unit-3) Marketing Risks and Uncertainties

- 1) Features of Agricultural Products.
- 2) Concepts of marketable surplus and marketed surplus- causes of low marketed surplus.
- 3) Risks and Uncertainties- Types, Remedial Measures.

Unit-4) Agencies in Agricultural Marketing

- 1) Marketing Inter-mediators.
- 2) Agricultural Agencies- Food Corporation of India (FCI)
- 3) Agriculture Produce and Marketing Committee (APMC) and National Agricultural Cooperative Marketing Federation (NAFED)

Note 1: Semester No V will carry 100 marks Question Paper
2. Duration of the Paper will be 3 hours

TYBA- PAPER NO- V
Rural Marketing and Finance
SEMESTER- VI
Subject Code: UARD-602

Unit-5) Rural Finance

- 1) Rural Finance - Concept, Nature and types
- 2) Rural ineptness – causes, consequences and remedial measures
- 3) Sources of Rural Finance - Institutional and Non Institutional

Unit-6) Financial Institution

- 1) Co-operative Financial Institutions.-PCCS, DCCB and SCCB
- 2) Role of NABARD in Rural Development.
- 3) Regional Rural Banks.

Unit-7) Micro Finance

- 1) Concept, Origin and scope of micro finance.
- 2) Significance of Self -help Group in Rural Development.
- 3) Self Help Group – Bank linkages.

Unit-8) Problems of Rural Finance.

- 1) Problems related to agriculture credit supply.
- 2) Remedial measures and promotion of rural credit.
- 3) Crop and livestock insurance and its importance.

Note: 1. Semester No VI will carry 70 marks Question Paper
2. Duration of the Paper will be 3 hours

Paper V

Field Wok (Any three)

- 1) A visit to local / Weekly market.
- 2) A study of self- help group.
- 3) A visit to APMC.
- 4) A study of agricultural co-operative credit society.
- 5) Preparation of application for agricultural finance.
- 6) Visit to Co-operative society.

Reference :-

- 1: Badi R.V. Badi N.V. Rural Marketing for Module 1 P.No. 77 to 96, 243 to 250, 457 to 478, 361 to 368
- 2: Mishra and Puri Development Issues of Indian Economy Himalaya Publishing House for Module 1 Mumbai – 400 004 – 2013
- 3: Dantwala M.L Indian Agriculture Since Independence Oxford and IBH Publishing Co. Pvt. Ltd. New Delhi – 110 001 1990
- 4: Badi R.V. Badi N.V. Rural Marketing P.No. 285 to 308, 411 to 456
- 5: Badi R.V. Badi N.V. Rural Marketing P.No. 344, 422, 418 to 455 Books For Addition Readings
- 1: Habeeb U.R., Rahman K.S. Rural Marketing in Indai HPH- Mumbai 400 004 --- 2003
- 2: Rural MarketingGopalaswamyVikas Publishing House New Delhi.
- 3: KashypPradeep, Rant Siddhartha The Rural Marketing, Biztantra, Mumbai. 2005.
1. KamatMinouti: Krishanmoorthy R. Rural marketing ,Himalaya Publishing House, “Ramdut”,Dr.BhaleraoMarg, Girgaon,Mumbai 400004 p.nos.1 to 15 Tel no. 022-23860170 / 2003
2. Desai Vasant Small-scale industries and entrepreneurship Himalaya Publishing House, “Ramdut”,Dr.BhaleraoMarg,Girgaon,Mumbai 400004./1998 p.no.291

3. Sherlekar S.A Marketing Management Himalaya publishing House/ 2004 Pg.no539 to 555
4. Acharya S S:Agarwal N.L Agriculture Marketing in India Oxford and IBH Publishing company private limited 113-B Shahpurjat Asian Village side, New Delhi - 110049 India Fax 011-41517559/ 2004 p.no. Module 2: 1 to 17,151,41 to 44185 to 197, 80 to 81, 46 to 61, 69 to 71, 170 to 172, 201 to 204p.no Module 3 : 256.268 to 283, 320 to 327, 351, 260, 287 to 290, 293 to 295, 296 to 297, 315,331,427 to 430
5. Desai. S. S. M Fundamental of rural economics Himalaya publishing House 1986 Tel no Tel no. 022-23860170 P.no.171 to177,162 to 170,178 to 187
6. Reddy Subba. S: Raghu ram p Agriculture finance and management Oxford and IBH Publishing company private limited 113-B Shahpurjat Asian Village side, New Delhi -110049India Fax 011-41517559p.no.16 to627.
7. Datta Ruddar: Sundaram K P M Indian economy S. Chandand company limited 7361, Ramnagar, New Dehi-110055 Tel no.011-23672080 /81/82/ 2007 P. nos 555to 58

पेपर क्रमांक - पाच

ग्रामीण विपणन आणि वित्तपुरवठा

सत्र- ५

Course Code: UARD 502

अभ्यासक्रमाचे उद्देश:

१. ग्रामीण विपणनाच्या मुलभूत संकल्पनांची विद्यार्थ्यांना ओळख करून देणे.
२. ग्रामीण ग्राहकाविषयी आणि ग्रामीण वित्तपुरवठ्याबद्दल विद्यार्थ्यांना माहिती करून देणे.
३. कृषी विपणनाचे ज्ञान विद्यार्थ्यांना समजावणे.

घटक १) ग्रामीण विपणन.

१. ग्रामीण विपणन संकल्पना आणि वैशिष्ट्ये
२. ग्रामीण विपणन व्याप्ती आणि महत्व
३. ग्रामीण विपणनाच्या समस्या आणि उपाय

घटक २) कृषी विपणन

१. कृषी विपणन- संकल्पना, स्वरूप व प्रकार
२. कृषी विपणनाची कार्ये.
३. कृषी विपणना ग्रामीण विकासातील महत्व

घटक ३) बाजारपेठेतील धोके व अनिश्चितता

१. कृषी मालाची वैशिष्ट्ये.
२. शेतमाल विक्रेय व विक्रित वाढावा- कमी विक्रित वाढाव्याची कारणे.
३. बाजार विषयक धोके व अनिश्चितता - प्रकार, धोके कमी करण्यासाठी उपाय.

घटक ४) शेती व ग्रामीण विपणन विषयक विविध संस्था.

१. बाजारपेठेतील मध्यस्थ
२. भारतीय अन्नधान्य महामंडळ. (FCI)
३. कृषी उत्पन्न बाजार समिती व नाफेडची भूमिका.

पेपर क्रमांक- पाच

ग्रामीण विपणन आणि वित्तपुरवठा

सत्र- सहा

Course Code: UARD 602

घटक ५) ग्रामीण वित्तपुरवठा

१. ग्रामीण वित्तपुरवठाची संकल्पना, स्वरूप आणि प्रकार
२. ग्रामीण कर्जबाजारीपणाची कारणे, परिणाम आणि उपाय
३. ग्रामीण पतपुरवठ्याचे मार्ग (संस्थात्मक – असंस्थात्मक)

घटक ६) वित्तीय संस्था.

१. सहकारी पतपुरवठा.- PCCS, DCCB and SCCB
२. नाबार्ड बँकेचे ग्रामीण विकासातील भूमिका
३. प्रादेशिक ग्रामीण बँका

घटक ७) सुक्ष्म वित्तपुरवठा

१. सुक्ष्म वित्तपुरवठा - संकल्पना, उगम आणि व्याप्ती
२. स्वयं सहाय्यता गटाचे ग्रामीण विकासातील महत्व
३. स्वयं सहाय्यता गट - बँका सहसंबंध.

घटक ८) ग्रामीण वित्तपुरवठ्यातील समस्या.

१. शेती पतपुरवठा विषयक समस्या
२. ग्रामीण व शेती पतपुरवठा समस्यांवर उपाय
३. पिक व पशू विमा यांचे महत्व

क्षेत्रीय कार्य (कोणतेही तीन)

१. स्थानिक / आठवडा बाजारपेठेस भेट.
२. स्वयंसहाय्यता गटांचा अभ्यास.
३. कृषी उत्पन्न बाजार समितीस भेट व वृत्तांत
४. प्राथमिक कृषी सहकारी पतपुरवठा संस्थेस भेट.
५. कृषी कर्ज आवेदन पत्र तयार करणे.
६. सहकारी संस्थेस भेट.

TYBA- PAPER NO-VI
APPLIED AGRICULTURE
SEMESTER- V

Subject Code: UARD-503

Course Objectives:

- 1) To study the concept, scope and significance of applied agriculture.
- 2) To aware students about zero budget and Bio farming.
- 3) To study the concept, nature, significance and various techniques of horticulture.
- 4) To study the importance of people participation to promote forestry.
- 5) To study various agro based allied activities and their importance for rural development.

Unit -1) Applied agriculture

- 1) Definition, nature and scope of applied agriculture.
- 2) Significance of allied activities in applied agriculture.
- 3) Its significance in rural development.

Unit -2) Agro-Ecology

- 1) Definition, nature and scope of **Agro-Ecology**.
- 2) Zero Budget Farming and Bio-farming.
- 3) Mix cropping pattern.

Unit-3) Horticulture

- 1) Concept and Nature of Horticulture.
- 2) Significance of Horticulture and Floriculture in Rural development.
- 3) Various Techniques and factors of horticulture.

Unit-4) Forestry.

- 1) Concept and Types of forestry
- 2) Importance of forestry.
- 3) Government role and peoples participation to promote forestry.

Note 1: Semester No V will carry 100 marks Question Paper
2. Duration of the Paper will be 3 hours

TYBA- PAPER NO-VI
APPLIED AGRICULTURE
SEMESTER- VI
Subject Code: UARD-603

Unit-5) Animal husbandry

- 1) Concept and scope of Animal husbandry- Goat, Sheep, Cattle, etc.
- 2) Significance of Animal husbandry in rural development.
- 3) Low productivity of Indian cattle's Causes and measures.

Unit-6) Poultry

- 1) Concept, Types, and Essential factor of poultry farm.
- 2) Significance of Poultry business in rural development.
- 3) Govt. Schemes for promotion of poultry farming.

Unit-7) Fishery

- 1) Concept, nature and scope of Fishery.
- 2) Various types of fishery and Govt. Schemes for promotion of fishery.
- 3) Significance of fishery and fish processing in rural development.

Unit-8) Processing of Agro-Allied Products

- 1) Concept and nature of Processing of agro-allied products.
- 2) Types of agro-allied products.
- 3) Importance of Processing of agro-allied products.

Note: 1. Semester No VI will carry 70 marks Question Paper
2. Duration of the Paper will be 3 hours

APPLIED AGRICULTURE

Field Wok (Any Three)

- 1. A Study of Poultry farm Centre**
- 2. Visit to Fishery Centre / Research Institution, and Report writing**
- 3. Visit to Dairy Project/Sheep and Goat Unit**
- 4. Visit to KVK and Report writing**
- 5. Visit to Horticulture Nursery**
- 6. Visit to Agro-allied processing unit.**
- 7. Visit to Social forestry/ Forest department.**
- 8. To prepare loan proposal to start any allied activities.**

उपयोजित शेती

Subject Code: UARD- 503

अभ्यासक्रमाचे उद्देश :

१. उपयोजित शेतीची संकल्पना, व्याप्ती आणि महत्व अभ्यासणे.
२. शून्य भांडवली शेती व जैविक शेती याविषयी विद्यार्थ्यांना माहिती देणे.
३. फलोत्पादनाची संकल्पना, स्वरूप, महत्व व विविध तंत्र अभ्यासणे.
४. वनीकरणाच्या कार्यक्रमासाठी लोकांच्या सहभागाची आवश्यकता अभ्यासणे.
५. ग्रामीण विकासामध्ये कृषी आधारित व्यवसायांचे महत्व समजून घेणे.

घटक 1. उपयोजित शेती.

१. उपयोजित शेती - व्याख्या, स्वरूप, व्याप्ती
२. पूरक उद्योगांचे उपयोजित शेतीतील महत्व
३. उपयोजित शेतीचे ग्रामीण विकासातील महत्त्व

घटक 2. कृषी परीस्थितीकी

१. कृषी परीस्थितीकी-व्याख्या, स्वरूप, आणि व्याप्ती
२. जैव शेती, शून्य बजेट शेती
३. मिश्र पिक पद्धती

घटक 3. फलोद्यान

१. फलोद्यान - संकल्पना, स्वरूप
२. फलोद्यान व फुलशेतीचे ग्रामीण विकासातील महत्त्व
३. फलोद्यान विविध घटक व तंत्र

घटक 4. वनीकरण

१. वनीकरण - संकल्पना व प्रकार
२. वनीकरणाचे महत्त्व.
३. वन संवर्धनातील लोकसहभाग व शासनाची भूमिका

उपयोजित शेती

सत्र सहा

Subject Code: UARD- ६०३

घटक 5. पशूसंवर्धन

१. पशूसंवर्धन संकल्पना व व्याप्ती
२. पशूसंवर्धनाचे ग्रामीण विकासातील महत्त्व
३. भारतातील पशूची कमी उत्पादकता , कारणे, व उपाययोजना

घटक 6. कुक्कुटपालन.

१. कुक्कुटपालन संकल्पना,कॉबड्याच्या जाती व आवश्यक घटक
२. कुक्कुटपालन व्यवसायाचे ग्रामीण विकासातील महत्त्व
३. कुक्कुटपालन व्यवसाय विकासासाठी शासकीय योजना

घटक 7. मत्स्यव्यवसाय.

१. मत्स्यव्यवसाय - संकल्पना, स्वरूप, व्याप्ती
२. मासेमारीचे प्रकार, शासकीय योजना
३. मासेमारी व मत्स्यप्रक्रियेचे ग्रामीण विकासातील महत्त्व

घटक 8. शेती संबंधीत व्यवसायातील उत्पादनावरील प्रक्रिया

१. शेती संबंधीत उद्योगातील उत्पादन प्रक्रिया- संकल्पना , स्वरूप
२. शेती संबंधीत उद्योगातील उत्पादन प्रक्रिया प्रकार
३. शेती संबंधीत उद्योगातील उत्पादन प्रक्रिया महत्त्व

क्षेत्रीय कार्य (कोणतेही तीन)

- 1) कुक्कुटपालन केंद्रास भेट.
- 2) मस्त्यसंगोपन व संशोधन संस्थेस भेट.
- 3) दुग्धव्यवसाय केंद्रास भेट. शेळी/ मेंढी पालन केंद्रास भेट.
- 4) कृषी विज्ञान केंद्राला भेट.
- 5) फलोद्यान रोपावाटीकेस भेट.
- 6) कृषीपूरक प्रक्रिया उद्योगास भेट.
- 7) सामाजिक वनीकरण व वनीकरण विभागास भेट.
- 8) कृषीपूरक व्यवसाय सुरु करण्यासाठी कर्ज प्रस्ताव तयार करणे.

Reference Books

1. Randhwa M.S. –Fruit Culture in India, Indian Council of Agricultural Research.
2. Patil, A. V. & Bhore D. P. **कोरडवाहू फळझाडे** Continental Prakashan, 1986 **(Marathi)**
3. Patil, A. V. – **रोपवाटिका संगोपन** – Continental Prakashan. **(Marathi)**
4. Salunkhe, D. K.-Vanasampada – Samajik Vanikaran, Maharashtra Vidyapeeth Granthnirmiti Mandal, **(Marathi)**.
5. Sagaraiya, K. P. – Forests and Forestry, National Book Trust, 1979.
6. Deshputre, G. B. **वनश्री व वनविज्ञान** Continental Prakashan. 1986 **(Marathi)**
7. Gadre, Y. I. – **पशू विज्ञान माला** (1 to 12., Vidya Granth Prakashan. **(Marathi)**
8. Desai S.S.- **मत्स्य व्यवसाय** Konkan Vaibhav Prakashan, 1986. **(Marathi)**
9. Sabnis, R. S.-Parasatil Laxmi, Rural Institute, Narayangaon, Dist-Pune, 1981(Marathi)
10. Kulkarni Anilkumar **कोंबडी पालन** – Continental Prakashan, Pune, **(Marathi)**
11. Kulkarni Anilkumar – **सुधारीत शेळी पालन**, Continental Prakashan, Pune, 1983**(Marathi)**
12. Singh & Moor – Livestock and Poultry Production, Prentice Hall India, 1982
13. Salunkhe, D. K.& Desai B. – **कृषि उद्योग आणि ग्रामीण विकास (Marathi)**.
14. Phadke, R. P. Bhartatil Madhmashya Ani Madhmashya Palan, Prakashan Samittee, All India Bee- Keepers Association **(Marathi)**.
15. Various issues of the Hindu-Survey of India Agriculture.

T.Y.B.A. Paper No- VII
Rural Resource Management
Course Code:UARD 504

Curse Objectives:

- 1) To introduce concept of Rural Resources to students.
- 2) To understand concepts of Rural Resource Management
- 3) Understanding the overall development of rural areas through the management of Rural resources
- 4) To study the role of human resources in Rural development
- 5) To study the importance of the development of resources.

SEMESTER- V

1. Rural Resources

- a) Concept of resources- Types of resources
- b) Renewable resources, Non-renewable resources.
- c) Need of Conservation of resources.

2. Land.

- a) Formation of land, Features of land and land use pattern.
- b) Conservation and quality of land.
- c) Measures to land development.

3. Water Resources.

- a) Concept of water resources, Distribution of water, Properties and importance.
- b) Scarcity of water, Measures on water Scarcity.
- c) Water conservation, Government schemes for water conservation.

4. Solid waste management.

- a) Concept of Bio waste, solid waste, Electronic Waste.
- b) Problems of solid waste and consequences.
- c) Management of solid waste- Types, sources, methods.

Note: 1) Semester No V will carry 100 marks Question Paper

2) Duration of the Paper will be 3 hours

T.Y.B.A. Paper No- VII
Rural Resource Management
Course Code: UARD 604

SEMESTER-VI

5. Human Resources.

- a) Concept and Nature of Human resource.
- b) Factors of Human resource management.
- c) Population Explosion- Education, Health related problems.

6. Development of Infrastructure.

- a) Transport and communication (Electronic Media)
- b) Rural housing and Rural electrification.
- c) Water Supply and Pure Drinking Water.

7. Science and Technology for Rural Development.

- a) Use and importance of Technology for rural development.
- b) Issues regarding use of science and Technology in Rural areas.
- c) Role of Information Technology in Rural Development.

8. Rural Energy Resources.

- a) Concept, Importance and Scope.
- b) Traditional rural energy sources and their limitations
- c) Non-traditional energy sources

Note: 1) Semester No VI will carry 70 marks Question Paper

2) Duration of the Paper will be 3 hours

Field Work (Any three of the following)

1. Study of Natural resources in Rural area.
2. Study of watershed development program.
3. Visit to Primary Health Center.
4. Write Project on Water Quality Control.
5. Visit to E-Seva Center.
6. Visit to Zila Parishad School/ Ashram school.
7. Visit to Energy Generator center.

तृतीय वर्ष कला ग्रामीण विकास पेपर क्रमांक VII

ग्रामीण साधन संपत्तीचे व्यवस्थापन

Course Code: UARD 504

अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे:

१. ग्रामीण साधन संपत्तीच्या संकल्पनेची विद्यार्थ्यांना ओळख करून देणे.
२. साधनसंपत्तीच्या व्यवस्थापनाची संकल्पना समजून घेणे.
३. ग्रामीण साधन संपत्तीच्या व्यवस्थापनाच्या माध्यमातून ग्रामीण भागाच्या होणाऱ्या सर्वांगीण विकासाचा अभ्यास करणे.
४. ग्रामीण विकासात मानवी साधन संपत्तीच्या भूमिकेचा अभ्यास करणे.
५. ग्रामीण विकासात संसाधनांच्या विकासाचे महत्त्व अभ्यासणे.

सत्र 5

घटक १. ग्रामीण साधन संपत्ती

१. ग्रामीण साधन संपत्ती संकल्पना आणि प्रकार.
२. पुनर्निर्मित होणारी साधनसंपत्ती आणि पुनर्निर्मित न होणारी साधन संपत्ती.
३. साधनसंपत्तीचे संवर्धनाची आवश्यकता / गरज.

घटक २. जमीन

१. जमिनीची निर्मिती, जमिनीची वैशिष्ट्ये जमीन विनियोग पद्धती.
२. भू संवर्धन आणि जमिनीची गुणवत्ता.
३. भू सुधारणेसाठी उपाययोजना.

घटक ३. जलसंपत्ती

१. जल साधनसंपत्तीची संकल्पना, पाण्याचे वितरण, गुणधर्म आणि महत्त्व
२. पाण्याचे दुर्भिक्ष - पाण्याच्या दुर्भिक्षतेवर उपाययोजना.
३. जलसंवर्धन -जलसंवर्धनासाठी शासकीय योजना

घटक ४. घनकचरा व्यवस्थापन

१. जैविक कचरा, घनकचरा व इलेक्ट्रॉनिक कचरा संकल्पना.
२. घनकचऱ्यामुळे उद्भवणाऱ्या समस्या व त्याचे परिणाम.
३. घनकचरा व्यवस्थापन - प्रकार, साधने आणि पद्धती.

तृतीय वर्ष कला ग्रामीण विकास पेपर क्रमांक सात

ग्रामीण साधन संपत्तीचे व्यवस्थापन

Course Code: UARD 604

सत्र - सहा

घटक ५. मानवी साधनसंपत्ती

१. मानवी साधन संपत्तीची संकल्पना व स्वरूप.
२. मानवी साधन संपत्ती व्यवस्थापनाचे घटक.
३. लोकसंख्या विस्फोट - शिक्षण, आरोग्य आणि त्यांच्या समस्या

घटक ६. संरचनात्मक सोयीसुविधांचा विकास

१. वाहतूक व दळणवळण (इलेक्ट्रॉनिक माध्यमे)
२. ग्रामीण गृहनिर्माण व ग्रामीण विद्युतीकरण
३. पाणी पुरवठा व शुद्ध पिण्याचे पाणी

घटक ७ . ग्रामीण विकासासाठी विज्ञान आणि तंत्रज्ञान

१. ग्रामीण विकासासाठी तंत्रज्ञानाचा वापर आणि महत्त्व
२. ग्रामीण भागातील विज्ञान आणि तंत्रज्ञान वापरातील समस्या/ अडचणी/ अडथळे.
३. ग्रामीण विकासामध्ये माहिती तंत्रज्ञानाची भूमिका.

घटक ८. ग्रामीण ऊर्जा साधनसंपत्ती

१. संकल्पना, महत्त्व आणि व्याप्ती
२. पारंपरिक ऊर्जा स्रोत व त्यांच्या मर्यादा
३. अपारंपरिक ऊर्जा स्रोत

क्षेत्रीय कार्य (कोणतेही 3)

१. ग्रामीण भागातील नैसर्गिक साधनसंपत्तीचा अभ्यास
२. पाणलोट क्षेत्र विकास कार्यक्रमाचा अभ्यास
३. प्राथमिक आरोग्य केंद्रास भेट
४. पाणी गुणनियंत्रणावर प्रकल्प लिहिणे.
५. ई-सेवा केंद्राला भेट.
६. जिल्हा परिषदेच्या शाळेस/ आश्रम शाळेस भेट.
७. उर्जा निर्मिती केंद्राला भेट.

संदर्भ सूची

१. धारपुरे विठ्ठल (२००५), पर्यावरण भूगोलशास्त्र, पिंपळापुरे अँड कं. पब्लिशर्स, नागपूर - ४४००१५
२. धारपुरे विठ्ठल, भारताचा भूगोल, पिंपळापुरे अँड कंपनी पब्लिशर्स, नागपूर - ४४००१५ अंक २००५.
३. विजयकुमार तिवारी, पर्यावरण अध्ययन, हिमालय पब्लिशिंग हाऊस, मुंबई - ४००००४ - २००५.
४. लईक फतेअली, आपले पर्यावरण, अनुवाद रा. वि. सोवनी, नॅशनल बुक ट्रस्ट, नवी दिल्ली ११००१६ - २००७
५. महाराष्ट्र सिंचन आयोग, प्रगत महाराष्ट्रासाठी समृद्ध जलसंपत्ती - २००५
६. सु. गो. तपस्वी, विकासाची आशा - मातृमंदिराच्या अनुभवातून, ग्रंथाली, दादर, मुंबई - ४०००२८ - २००६
७. ले. एस.पी. रॉय, चौधरी, जमीन आणि माती, अनुवादक गो.वि. वैद्य, प्रकाशक - नॅशनल बुक ट्रस्ट, इंडिया, नवी दिल्ली- २००९
८. व्ही.टी. धारपुरे, भूरूपशास्त्र, प्रकाशक - पिंपळापुरे अँड कंपनी, नागपूर - २
९. एस.पी. रामचौधरी, अनुवादक - गो. वि. वैद्य, जमीन आणि माती, प्रकाशक - नॅशनल बुक ट्रस्ट इंडिया, नवी दिल्ली - २००९
१०. महाराष्ट्र राज्य साहित्यसंस्कृती मंडळ, प्रमुख संपादक - तर्क तीर्थ लक्ष्मणशास्त्री जोशी, मराठी विश्वकोश खंड १३.
११. संपादक - हेमराज शाह, जल साक्षरता, रिया पब्लिकेशन्स, कोल्हापूर - २०१७
१२. पांडुरंग भोसले, विकासाचे अर्थशास्त्र आणि कृषी, प्रकाशक चेतक बुक्स, पुणे - २००९.
१३. जिल्हा पाणी व स्वच्छता मिशन कक्ष जिल्हा परिषद, सिंधुदुर्ग, राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम, स्वच्छ भारत मिशन माहिती पुस्तिका - २०१०
१४. 'योजना मासिक' जुलै १६, मुख्य संपादक दिपीका कच्छल, संपादक उमेश उजगरे, प्रकाशक माहिती व प्रसारण मंत्रालय, भारत सरकार.

१५. लोकराज्य (मासिक) मे २०१२

१६. जिल्हा पाणी व स्वच्छता मिशन कक्ष, जिल्हा परिषद सिंधुदुर्ग - २०१०, राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम - स्वच्छ भारत मिशन माहिती पुस्तिका.

१७. लीना कांडलकर, मानव विकास, विद्या प्रकाशन, नागपूर - २०१०

१८. एम. एस. लिमण, डी. पी. रावेकर, मानवी साधनसंपत्ती व्यवस्थापन, शेठ प्रकाशन, मुंबई - २००३

१९. बा. घ. अहिरे, प्रा. कै. मु. बोंदार्जे, लोकसंख्या शिक्षण, नुतन प्रकाशन पूणे, १९९७

२०. भारतातील जनगणनेचा पूर्व इतिहास व २०११ च्या जनगणनेतील वास्तव, प्रा. वि. भा कुंभार पान. नं. १७, पान नं. ७, योजना मासिक - जुलै २०११

२१. भाई वैद्य, संपूर्ण शिक्षण - फी-विना समान व गुणवत्तापूर्ण का व कसे ? अखिल भारतीय समाजवादी अध्यापक सभा - २०१०

२२. संपादक - प्राचार्य रा. तू. भगत, उद्याचे शिक्षण: अंतरंग आणि आव्हाने, मधुराज पब्लिकेशन प्रा. लि. शनिवार पेठ, पुणे, ३०, २००७

२३. रमेश पानसे, आजचे शिक्षण उद्याचे जीवन, डायमंड पब्लिकेशन, पुणे - २०१०

२४. हेरंब कुलकर्णी, शाळा आहे पण शिक्षण नाही, गंथाली, दादर, मुंबई - ४०००२८

२५. रमेश पानसे, शिक्षण: परिवर्तनाची सामाजिक चळवळ, २०१३ डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे - २००१

२६. लीना कांडलकर, मानव विकास, विद्या प्रकाशन, नागपूर - २०१२

२७. शरद कुलकर्णी, डॉ. वसुधा कामत, शैक्षणिक तंत्रविज्ञान, ऑल इंडिया असोसिएशन ऑफ एज्युकेशन टेक्नॉलॉजी, मुंबई विभाग-१९९

२८. बां.गं. अहिरे, प्रा. कै. मु. बोंदार्जे, लोकसंख्या शिक्षण, नुतन प्रकाशन, पुणे - २००६

२९. माहिती पुस्तिका, पाणीपुरवठा व स्वच्छता विभाग, महाराष्ट्र शासन, कायम स्वरुपी - २०१०

३०. ज.श. आपटे, लोकसंख्या प्रश्न - तूमचा आमचा सर्वांचा, चौफेर पब्लिशिंग हाऊस, सांगली.

महाराष्ट्र शासन आरोग्य विभाग,

T.Y.B.A. Paper No. VIII
EMERGING ISSUES IN RURAL DEVELOPMENT

Semester V

Subject Code: UARD- 505

Course Objectives:

1. To Introduce status of Rural Development and negligence of rural area in the development process.
2. To study concept of co-operation, its type and cause of decline of co-operative sector.
3. To study consequences of land acquisition and peoples movement.
4. To study in details about water and land pollution.
5. To understand concept of poverty in rural area and its consequences and remedial measures.
6. To study the new economic policy and its impact on rural area.

Unit No 1. Rural-Urban Regional Imbalance

- a) Five years Plan and Rural Development.
- b) Negligence to Rural area in development process.
- c) Present Status of Rural Development.

Unit No 2. Co-Operative Sector

- a) Concept and importance of Co-operative sector.
- b) Types of Co-operative societies.
- c) Causes of Decline of Cooperative Sector and Remedial Measures on it.

Unit No. 3. Shrinking of Agricultural Land

- a) Acquisition of Land for Infrastructural Development, Housing and Special Economic Zone (SEZ).
- b) Impact of Acquisition of land on rural areas.
- c) Project affected people's movement.

Unit No.4. Water Pollution

- a) Concept of Water pollution, Causes of water pollution
- b) Impact of water pollution
- c) Remedial measures to control of water pollution

Note: 1. Semester No V will carry 100 marks Question Paper
2. Duration of the Paper will be 3 hours

T.Y.B.A. Paper No. VIII
EMERGING ISSUES IN RURAL DEVELOPMENT
Semester VI
Subject Code :UARD- 605

Unit No.5 Land Pollution

- a. Concept and various causes of land pollution
- b. Consequence of land pollution
- c. Remedial measures of land pollution

Unit No.6 Pressure of Population on Agricultural Land

- a. Unemployment - Concept and types
- b. Sub-Division and Fragmentation of Land - Causes and consequences
- c. Migration - Types, causes and remedial measures

Unit No .7 Rural Poverty

- a. Poverty – Concept, types,
- b. Poverty - Causes and Consequence
- c. Remedial measures on Poverty alleviation.

Unit No. 8 New economic policies and its impact

- a. New economic policy- liberalization, Privatization, Globalization.
- b. Impact on agriculture and rural artisans.
- c. Opening of rural area to capitalist classes in banking and marketing

Note: 1. Semester No VI will carry 70 marks Question Paper
2. Duration of the Paper will be 3 hours

SEMESTER- VI (UARD- 605)

Field Work (Any Three)

1. Visit to any one Co-Operative Society in your area.
2. Visit to project affected village and Write the report on it.
3. Study of Migrated people.
4. Visit to Soil Conservation Department.
5. Visit to any Co-operative / Nationalize / Private Bank in rural area.
6. Visit to any mall to study marketing of agricultural Product.

ग्रामीण विकास पेपर क्रमांक आठ
ग्रामीण विकासातील ज्वलंत समस्या

सत्र - पाच

Subject Code: UARD- 505

अभ्यासक्रमाचे उद्देश-

१. ग्रामीण विकासाची सद्यस्थिती व विकास प्रक्रियेमध्ये ग्रामीण भागाकडे झालेले दुर्लक्ष यांचा विद्यार्थ्यांना परिचय करून देणे.
२. सहकारी क्षेत्राची संकल्पना, प्रकार व अवनतीच्या कारणांचा अभ्यास करणे.
३. भूसंपादनाचे परिणाम आणि लोकचळवळी याची विद्यार्थ्यांना माहिती करून देणे.
४. जलप्रदूषण व भूप्रदूषण यांचा सखोल अभ्यास करणे.
५. दारिद्र्याची संकल्पना, कारणे, परिणाम व उपाययोजना समजून घेणे.
६. नवीन आर्थिक धोरणाची संकल्पना व त्या धोरणाचे ग्रामीण विकासावरील परिणाम अभ्यासणे.

घटक- १) ग्रामीण-शहरी प्रादेशिक असमतोल

१. पंचवार्षिक योजना आणि ग्रामीण विकास.
२. विकास प्रक्रियेत ग्रामीण भागाकडे झालेले दुर्लक्ष
३. ग्रामीण विकासाची सद्य स्थिती

घटक- २) सहकारी क्षेत्र

१. सहकारी क्षेत्राची संकल्पना आणि महत्व.
२. सहकारी संस्थांचे प्रकार.
३. सहकारी क्षेत्राच्या अवनतीची कारणे आणि उपाययोजना.

घटक- ३) शेतजमिनीची घट

१. संरचनात्मक सोयीसुविधासाठी, घरबांधणी प्रकल्प आणि विशेष आर्थिक क्षेत्रासाठी जमिनीचे भूसंपादन.
२. भूसंपादनाचा ग्रामीण भागावर होणारे परिणाम.
३. प्रकल्पग्रस्त लोकांच्या हक्कासाठी लोकचळवळी.

घटक- ४) जल प्रदूषण

१. जलप्रदूषण : संकल्पना आणि कारणे
२. जलप्रदूषणाचे परिणाम
३. जलप्रदूषण नियंत्रणासाठी उपाययोजना

Note – 1. Semester No V will carry 100 marks Question Paper

2. Duration of the Paper will be 3 hours

ग्रामीण विकास पेपर क्रमांक आठ
ग्रामीण विकासातील ज्वलंत समस्या
सत्र- सहा

Subject Code: UARD- 605

घटक- ५) भू- प्रदूषण

१. भू- प्रदूषणाची संकल्पना आणि विविध कारणे.
२. भू- प्रदूषणाचे परिणाम.
३. भू- प्रदूषणावर उपाययोजना.

घटक- ६) शेतजमिनीवरील लोकसंख्येचा भार

१. बेरोजगारी - संकल्पना आणि प्रकार
२. शेतजमिनीचे उपविभाजन आणि तुकडीकरण - कारणे आणि परिणाम
३. स्थलांतर- प्रकार, कारणे आणि उपाययोजना

घटक- ७) ग्रामीण दारिद्र्य

१. दारिद्र्य - संकल्पना आणि प्रकार
२. दारिद्र्य - कारणे व परिणाम
३. दारिद्र्य निर्मुलनासाठी उपाययोजना

घटक- ८) नवीन आर्थिक धोरण आणि त्यांचे परिणाम

१. नवीन आर्थिक धोरण- उदारीकरण, खाजगीकरण आणि जागतिकीकरण.
२. नवीन आर्थिक धोरणांचा शेती आणि ग्रामीण कारागिरांवर झालेला परिणाम
३. ग्रामीण विभागात खाजगी बँका व बाजारपेठेत भांडवलदार वर्गाचा शिरकाव

ग्रामीण विकास पेपर क्रमांक आठ ग्रामीण विकासातील ज्वलंत समस्या

क्षेत्रीय कार्य (कोणतेही तीन)

- १) कोणत्याही एका सहकारी संस्थेस भेट.
- २) प्रकल्पग्रस्त गावाला भेट देऊन सविस्तर वृत्तांत लिहिणे.
- ३) स्थलांतरित लोकांचा अभ्यास करणे.
- ४) भू-संवर्धन विभागाला भेट देणे.
- ५) आपल्या विभागातील सहकारी/ राष्ट्रीयकृत किंवा खाजगी बँकांना भेट देणे.
- ६) कृषी विपणनाच्या अभ्यासासाठी आपल्या विभागातील मॉलला भेट देणे.

Reference Book:

1. Redressing the Rural-Urban Imbalance T. Scarlett Epstein, University of Sussex UK, www.ideas.respect.org
2. Rural Urban India-Imbalance in Growth Mr. M. L. Maurya, Shree Publishers and Distributors- 2008
3. Challenge of Liberalization to Indian Agriculture – Thaplia (Ed), Hyderabad NIRD 2002
4. Development projects and Critical Theory of Environment Jyosna Bapat, Stage Publications, New Delhi. Economic Development and Social Change in South India Manchester University Press.
5. Population and Poverty in Developing World Maunibal Singh 2002.
6. The Economy of Maharashtra, Changing Structure and Emerging Issues Dr. B. L. Mungekar, Dr. Ambedkar Institute of Social and Economic Change, Mumbai.

7. Soil Pollution and Soil Organism, P. C. Mishra, APH Publishing Corporation, New Delhi 110002- Ph-011- 23274050.
8. Agriculture and Soil Pollution, James V Livingston, Nova Science Publishers Inc.
9. Migration and Economy- Global and Local Dynamics- Edt. Lillian Targer.
www.altamirapress.com
10. SEZ and Indian Economy
<http://www.spiritsglobal.com/new/files/SEZ%20and%Indian%20Economy.pdf>
11. Advantages of SEZ in India- <http://business.mapsofindia.com>
11. www.sezindia.nic.in
12. Agriculture and Rural Development (A Gandhian Perspectives) Dr. K. Venkata Reddy. Himalaya Publishing House, Mumbai.
13. सहकार डॉ. गंगाधर कायदे पाटील, चैतन्य प्रकाशन, नाशिक, २००६.
14. भारतीय सहकारिता बदलता स्वरूप अलोक कुमार, कनिक पब्लिकेशन अँड डिस्ट्रिब्युटर्स, नव्वी दिल्ली.
15. ग्रामीण अर्थशास्त्र एव सहकारिता सवलिया बिहारी वर्मा, विश्वकर्मा पब्लिकेशनस, नव्वी दिल्ली.
16. जगतिकीकरणाचे दाहकवास्तव गजानन खातू, अक्षर प्रकाशन.
17. जगतिकीकरण परिणाम आणि पर्याय गजानन खातू, अक्षर प्रकाशन.
18. जगतिकीकरण समस्या आशय आणि अनुभव, खरे सी. प. दिलीप राज प्रकाशन, पुणे.
19. आर्थिकसुधारणा आणि विकासाच्या मानवी चेतना, डॉ. भालचंद्र मुनगेकर, लोक] वाडःमय गृह, मुंबई.
20. विकासाचे अर्थशास्त्र आणि नियोजन विजय कविमंडण, मंगेश प्रकाशन, नागपूर.

21. भारतातील ग्रामीण औद्योगीकरण, यशवंत पंडितराव, ग्रंथाली.
22. भारतीय अर्थव्यवस्था, विकास व पर्यावरणात्मक अर्थशास्त्र, डॉ. जी. एन. झामरे, पिंपळापुरे आणि कंपनी पब्लिकेशन, नागपूर.
23. विशेष आर्थिक क्षेत्र, वाद आणि वास्तव संपा. प्राचार्य डॉ. अर्जुन राजगे, साजर्षी शाहू कला व वाणिज्य महाविद्यालय रुकडी, ता. हातकणंगले, जि. कोल्हापूर.
24. योजना मासिक जून, २००७.
25. भारतीय अर्थव्यवस्था देसाई भालेराव.
26. आर्थिक विकास आणि नियोजन प्रा. एस. के. कुलकर्णी, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर.
27. भारतीय अर्थव्यवस्था डॉ. आर. ए. साळुंखे, डॉ. व्ही. बी. ककडे, श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे.
28. कृषी भूगोल, अरुण राजाराम कुंभारे, पायल प्रकाशन, पुणे २००४.

T.Y.B.A. Paper No. IX
SOCIAL WORK FOR RURAL DEVELOPMENT
Semester V
Subject Code: UARD- 506

Course Objectives:

1. To introduce basic concept of voluntary sector to the students.
2. To introduce emergence and development of voluntary sector in India.
3. To study principles and problems of Non-governmental originations.
4. To make the awareness to students required documents and laws for registration of NGO.
5. To understand concept of professional social work and approach of social worker.
6. To study the scope and field of social work.
7. To study the principles and methods of social work.

Unit- 1) Voluntary Sector

1. Concept of voluntary work - volunteer, voluntary Organization and its various types.
2. Nature of voluntary sector
3. Features of voluntary sector

Unit- 2) Emergence of voluntary sector

1. Emergence and development of voluntary sector in India with special reference to Maharashtra.
2. Role and significance of voluntary organizations.
3. Principles of management of voluntary organizations.

Unit- 3) Activities of voluntary organizations.

1. Principle activities of voluntary organizations.
2. Key issues before voluntary organizations.
3. N.G.O and people's participation.

Unit- 4) Registration Process of Non- Governmental Organization

1. Laws regarding registration of N.G.O.
2. Required documents for registration.
3. Revenue sources and expense of N.G.O.

Note - 1. Semester No V will carry 100 marks Question Paper

2. Duration of the Paper will be 3 hours

T.Y.B.A. Paper No. IX
SOCIAL WORK FOR RURAL DEVELOPMENT
Semester VI

Subject Code : UARD- 606

Unit- 5) Professional social work

1. Professional Social Work – Concept- definition- characteristics- Objectives
2. Steps of social work
3. Social worker – approach – skilled and techniques

Unit- 6) Scope and field of social work

1. Field of social work - primary and secondary
2. Family welfare, child welfare - youth welfare , women welfare and welfare of old age and handicapped, community development
3. Medical social work, labor welfare, crime and Correctional service

Unit- 7) Principle and methods of social work

1. Case work and group work
2. Community organization
3. Social work research, administration and management in social work

Unit- 8) Social Research

1. Concept and features of social research
2. Importance and Motivating factors of research
3. Report writing.

Note: 1. Semester No VI will carry 70 marks Question Paper
2. Duration of the Paper will be 3 hours

Field Work (Any one)

1. Visit to any one N.G.O and write a detail report on it.
2. Case study of deaf school / Blind school / slow writer school / Orphan age / Old age home / Ashram school / Remand home.
3. Preparation of proposal for registration of any one N.G.O.

तृतीय वर्ष कला शाखा
ग्रामीण विकासासाठी समाजकार्य
पेपर क्रमांक नऊ

अभ्यासक्रमाचे उद्देश-

- १) स्वयंसेवी संघटनेच्या मुलभूत संकल्पनेचा विद्यार्थ्यांना परिचय करून देणे.
- २) भारतातील स्वयंसेवी क्षेत्राचा उदय आणि विकास याचा परिचय करून देणे.
- ३) अशासकीय संघटनेची तत्वे आणि समस्या यांचा अभ्यास करणे.
- ४) स्वयंसेवी संघटनेच्या नोंदणीसाठी कायदे आणि आवश्यक कागदपत्र यांची माहिती करून देणे.
- ५) व्यावसायिक समाजकार्याची संकल्पना, दृष्टीकोन याचा विद्यार्थ्यांना परिचय करून देणे.
- ६) व्यावसायिक समाज कार्याची व्याप्ती व क्षेत्र यांचा अभ्यास करणे.
- ७) समाज कार्याची तत्वे व पद्धती अभ्यासणे.

सत्र – पाच

subject Code : ५०६

घटक- १. स्वयंसेवी क्षेत्र

- अ) स्वयंसेवी कार्याची संकल्पना, स्वयंसेवक , स्वयंसेवी संस्था आणि त्याचे विविध प्रकार
- ब) स्वयंसेवी संस्थांचे स्वरूप
- क) स्वयंसेवी संस्थांची वैशिष्ट्ये

घटक-२. स्वयंसेवी क्षेत्राचा उदय

- अ) भारतातील स्वयंसेवी क्षेत्राचा उगम आणि विकास – विशेष संदर्भ महाराष्ट्र .
- ब) स्वयंसेवी संस्थांची भूमिका आणि महत्त्व.
- क) स्वयंसेवी संस्थांच्या व्यवस्थापनाची तत्वे.

घटक-३.स्वयंसेवी क्षेत्राचे उपक्रम

- अ) स्वयंसेवी संघटनेची तत्वे
- ब) स्वयंसेवी संस्थांपुढील प्रमुख समस्या
- क) स्वयंसेवी संस्था आणि लोकसहभाग

घटक-४. स्वयंसेवी संस्थांची नोंदणी प्रक्रिया

- अ) स्वयंसेवी संस्था नोंदणीचे कायदे
- ब) स्वयंसेवी संस्था नोंदणीसाठी आवश्यक कागदपत्रे
- क) स्वयंसेवी संस्थाच्या उत्पन्नाच्या व खर्चाच्या बाबी

Note - 1. Semester No V will carry 100 marks Question Paper

2. Duration of the Paper will be 3 hours

तृतीय वर्ष कला शाखा
ग्रामीण विकासासाठी समाजकार्य
पेपरक्रमांक नऊ
सत्र – सहा

subject Code: UARD ६०६

घटक-५. व्यावसायिक समाजकार्य

- अ) व्यावसायिक समाजकार्य संकल्पना – व्याख्या- वैशिष्ट्ये – उद्दिष्टे.
- ब) समाजकार्याचे टप्पे
- क) समाजकार्यकर्ता - दृष्टीकोन, कौशल्य व तंत्र

घटक-६. समाजकार्याची व्याप्ती व क्षेत्र

- अ) समाजकार्याचे क्षेत्र- प्राथमिक आणि दुसऱ्या
- ब) कुटुंब कल्याण, बालकल्याण, युवककल्याण, महिलाकल्याण, वृद्ध व अपंग आणि सामुदायिक विकास
- क) वैद्यकीय चिकित्सा- कामगार कल्याण सेवाक्षेत्र – अपराध व सुधारणा क्षेत्र

घटक-७. समाजकार्याची तत्वे आणि पद्धती

- अ) वैयक्तिक व गटकार्य
- ब) सामुदायिक संघटन
- क) समाजकार्य संशोधन व समाजकार्य प्रशासन आणि समाजकार्याचे व्यवस्थापन

घटक-८. सामाजिक संशोधनपद्धती

- अ) सामाजिक संशोधनाची संकल्पना आणि वैशिष्ट्ये.
- ब) सामाजिक संशोधनाचे महत्त्व व संशोधनाच्या प्रेरक शक्ती.
- क) अहवाल लेखन .

Note: 1. Semester No VI will carry 70 marks Question Paper

2. Duration of the Paper will be 3 hours

सत्र -६ (UARD-६०६)

प्रत्याक्षित कार्य (कोणतेही एक)

- १) कोणत्याही एका स्वयंसेवी संस्थेला भेट देऊन त्या संस्थेचा सविस्तर वृत्तांत लिहिणे.
- २) मुकबधिर / अंध / मंतीमंद शाळाचा अभ्यास /अनाथालय / अनाथ आश्रम /वृद्धाश्रम यांचे व्यष्टी अध्ययन.
- ३) कोणत्याही एका स्वयंसेवी संस्थेच्या नोंदणीचा आदर्श प्रस्ताव तयार करणे.

References books-

- 1) Strategic management and policy issues of NGO's O.P.GoelIsha Books D-43,prithwira road Aadarsh Nagar, Delhi-110033
- 2) The dynamics of NGO's Robin lall Dominant publisher and distributors 116-A, south anarkali, Delhi 110051 Ph:22415687
- 3) Administration and Management of NGO's text and case studies S.L.goelR.kumar Deep and deep publication private ltd F-159 Rajouri garden, New delhi-110027.
- 4) Rural empowerment through self help groups (SHG's) non-govtorganization(NGO' s) and panchayati raj institutions S.B.vermaY.T.Pawar Deep and deep publication private ltd F-159 Rajouri garden, New delhi-110027
- 5) Human right activism and role of NGO's Ashish Chandra Rajat publication 4675/12,ansarroad,daryaganj, Delhi 110002
- 6) NGO's and rural poverty M.L.narayn Discovery publishing house new Delhi 483/24, Prahlad street, anasari road, daryaganj, New Delhi 110002
- 7) NGO's and Development B.K.PrasadAmol Publication pvt.ltd 4374/4B Ansari road, Darya gunj, New Delhi110002
- 8) NGO's and child labour M.L.Naraslah Discovery Publishing House 4831/24, Prahlad street, Ansari road, Dayraganj, New Delhi 11002 Ph:2327924
- 9) NGO's for Rural Development Rajib Lochan Danigrahy Mohit publication 4675/21, Ansari road, Darya ganj, New Delhi.110002.
- 10) Handbook for NGO's an encyclopedia for non- govt organisation's and voluntary agencies Incorporating project proposal and implementation funding agencies, day work

and all govt. aid schemes and facilities Abhnav publication V.K.Puri Managing editor
Nabhi publication p.o.box.no.37 New Delhi-1100

११) सेवाभावी व स्वयंसेवी संस्थासाठी अर्थसहाय्याच्या ३०० योजना, लेखक- मोहन वैद्य, प्रकाशन विश्व, सी- १२, हर्षदा गर्दन, महागणेश कॉलोनी, पुणे.

१२) कोकणातील अरीस्थावर उपाय स्थानिकांच्या नजरेतून, संसाधने व उपजीविका गट प्रयास, मंगेश पुष्प, १३३ स्वामी विवेकानंद सोसायटी, पुणे.

१३) खरीखुरी टीम इंडिया युनिक फीचर्स, सुहास कुलकर्णी, श्याम देशपांडे समकालीन प्रकाशन, ८. अमित कोम्पलेस, सदाशिव पेठ, पुणे.

१४) महिला स्वयंसहाय्यता बचत गट, प्रा. एम. यू. मुलाणी, डायमंड प्रकाशन, १६९२, सदाशिव पेठ, पुणे.

१५) विकासाच्या वाटा महाराष्ट्रांच्या अनुभवातून, सु. गो. तपस्वी, ग्रंथाली प्रकाशन, इंडियन एज्यु. सोसा. महात्मा फुले कन्याशाळा गोखले रोड दादर, मुंबई.

Examination Pattern Semester V

Time: 3 hours
100

Marks:

Note: 1. All questions are compulsory.
2. All questions carry equal marks.

Q.1 Attempt any two of the following.

- a.
- b.
- c.

Q.2 Attempt any two of the following

- a.
- b.
- c.

Q.3 Attempt any two of the following

- a.
- b.
- c.

Q.4 Attempt any two of the following

- a.
- b.
- c.

Q.5 Write short notes on **any two** of the following

- a.
- b.
- c.
- d.

Examination Pattern Semester VI

Time: 3 hours

Marks: 70

Note: 1. All questions are compulsory.
2. All questions carry equal marks.

Q.1 _____

OR

Q.1 _____

Q.2 _____

OR

Q.2 _____

Q.3 _____

OR

Q.3 _____

Q.4 _____

OR

Q.4 _____

Q.5 Write short notes on any two of the following.

- a.
- b.
- c.
- d.

Note: 1. For the Semester VI external examiners will be appoint by the University of Mumbai for the Examination of 30 marks for Paper No. IV to IX.
2. Distribution of the Field Practical Work is as follows:
1. Field Work – 10 marks
2. Journal – 10 marks
3. Viva Voice Examination -10 marks
4. There is a separate passing for Theory and Practical (28+12=40)